

TEISINIS ŠEIMOS SAMPRATOS POKYTIS IR VAIKO TEISĖ TURĖTI DVI MAMAS: LIETUVOS ATVEJO ANALIZĖ

Daiva Petrėnaitė

Utenos kolegija

Maironio g. 7, Utena

Anotacija

Šeimos sampratos pokyčiai atspindi ne tik visuomenėje, bet ir įtakoja tam tikrus teisinius sprendimus. 2024 m. gruodžio 6 d. įsigaliojęs Vilniaus miesto apylinkės teismo sprendimas, kuriuo dvi kartu gyvenančios moterys buvo pripažintos jų vaiko motinomis, žiniasklaidoje iškėlė daug diskusijų ir abejonių dėl šio Teismo sprendimo teisėtumo. Todėl straipsnyje analizuojama šeimos sampratos transformacija Lietuvos teisėje, ieškant argumentų, pritariančių ar paneigiančių teisinės vaiko galimybes turėti du tos pačios lyties tėvus atsižvelgiant ir į Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų praktiką. Lietuvos teisės aktų analizė leidžia abejoti tokiu teismo sprendimo teisėtumu, tačiau Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos kontekste šeimos sampratos evoliucijos ir proporcingumo principas (kad pasirinktos priemonės būtų tinkamos tikslui pasiekti) taikymo svarba gali paneigti tokias abejones, pripažįstant, kad tos pačios lyties poros įsivaikinant gali būti tokios pat tinkamos arba netinkamos, kaip ir skirtingos lyties poros.

Reikšminiai žodžiai: diskriminacija, gimdymas, motina, šeima, tėvų teisė, vaiko teisė.

Įvadas

Šeimos sampratos transformacija modernioje visuomenėje rodo, kad ne visada laikomasi tradicinio vyro ir moters/ tėvo ir motinos bei vaikų sudėtinio modelio. Renkamasi kitokia santykių struktūra, atsižvelgiant ir tenkinant individualius savo poreikius ir vertybes. Vienas iš svarbesnių klausimų, pastaruoju metu sulaukusių daugiau dėmesio, yra vaiko teisė augti šeimoje, kurioje tėvai yra tos pačios lyties asmenys. Po 2024 m. lapkričio 6 d. priimto ir vėliau įsigaliojusio Vilniaus miesto apylinkės teismo sprendimo¹, kuriuo dvi kartu gyvenančios moterys buvo pripažintos jų vaiko motinomis, kyla klausimas – ar Lietuvos teismus besąlygiškai galima vadinti lygių teisių ir nediskriminavimo, socialinio teisingumo gynėjais, kuomet priimamas visuomenėje nepopuliarus sprendimas? Ar Teismas galėjo priimti sprendimą netenkinti prašymo pripažinti vaiko motinomis dvi moteris? Ar toks Teismo sprendimas yra moraliai pateisinamas? Ši tema kelia ne tik moralinius, teisinius, socialinius iššūkius, bet ir suteikia galimybę diskutuoti visuomenėje prieštarai vertinamomis temomis ieškant atsakymų į šiuos klausimus.

Naujesnės mokslinės literatūros ir straipsnių šia tematika Lietuvos teisėje yra pasigendama. Pvz., A. Limantė 2019 m. publikuotame straipsnyje „Stiprėjantis tos pačios lyties asmenų šeiminių santykių teisinis pripažinimas Europoje“ pateikia Europos Žmogaus Teisių Teismo, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo bylų analizę nagrinėjamos tematikos kontekste, tačiau plačiau nenagrinėja klausimų, susijusių su vienos lyties asmenų teise auginti vaikus. L. Šumskaitė 2014 m. publikuotame straipsnyje „Jaunų homoseksualių ir biseksualių vyrų prokreaciniai lūkesčiai Lietuvoje“ atskleidžia netradicinės seksualinės orientacijos jaunų vyrų prokreacinių lūkesčių turinį, raišką ir juos formuojančius veiksnius taikant kokybinį tyrimą, t. y. vykdant dešimt interviu su 21–30 metų homoseksualiais, biseksualiais vyrais (tačiau tai nėra teisinio pobūdžio tyrimas). Užsienio mokslininkų literatūra šia tematika yra gausesnė. Paminėtina knyga

¹ Šis Vilniaus miesto apylinkės teismo sprendimas nėra viešai prieinamas, todėl straipsnio autorė remiasi žiniasklaidos priemonėse paskelbta informacija.

„Lesbians & Child Custody“ (Maggiore, 2021), kurioje diskutuojama temomis, susijusiomis su lesbiečių teisėmis ir jų teisių problematika auginant vaikus. L. Bracken knygoje „Same-Sex Parenting and the Best Interests Principle“ (2020) pateikiami argumentai už teisinį gėjų ir lesbiečių šeimų pripažinimą, pagrįstą vaiko interesais. Taip pat nurodomi pasiūlymai kaip tinkamiausiai numatyti šį pripažinimą tėvų atsakomybės, įvaikinimo, donoro pastojimo ir surogatinės motinystės srityse lyginant skirtingų šalių patirtį. J. H. Barkodar straipsnyje „Gay Marriage Is Legalized, Now What: Discriminatory Adoption Regulations Notes“ (2016) diskutuoja apie tos pačios lyties porų diskriminaciją ir antikonstitucinius teisės aktus kalbant apie jų galimybes išivaikinti pagal Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) teisę. Panaši, tačiau detalesnė analizė kiekvienos valstijos atžvilgiu atlikta ir S. Hazeleden knygoje „Illegitimate Parents“ (2022). Svarbu paminėti G. Montanari Vergallo straipsnį „The transforming family: Heterologous fertilization and the new expressions of family relationships in Italian jurisprudence and European Court of Human Rights rulings“ (2019), kuriame autorius komentuoja loginius ir teisinius principus, kuriuos Italijos teismai taikė siekdami išspręsti tėvystės pripažinimo problemas po dirbtinio apvaisinimo tos pačios lyties poroms, nesant tikslinio teisės akto.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti šeimos sampratos transformaciją Lietuvos teisėje, ieškant argumentų, pritariantį ar paneigiantį teisines vaiko galimybes turėti du tos pačios lyties tėvus atsižvelgiant ir į Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų praktiką. Straipsniui rengti buvo naudojami šie tyrimo metodai: teisės aktų ir teismų praktikos analizė – nagrinėjami Lietuvos įstatymai ir kiti teisės aktai bei Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai; loginis metodas taikytas bandant nuspėti 2024 m. gruodžio 6 d. įsigaliojusio Vilniaus miesto apylinkės teismo sprendimo argumentus; apibendrinimo metodas taikytas pateikiant išvadas.

1. Lietuvos teisinio reglamentavimo analizė tos pačios lyties asmenų teisės tapti vaiko tėvais kontekste

Reikėtų šią analizę pradėti nuo šeimos sąvokos, kaip svarbiausio visuomenėje egzistuojančio socialinio reiškio, jos išaiškinimo šiuolaikinėje Lietuvos teisėje, atsakant į klausimą ar šeimą gali sudaryti du tos pačios lyties partneriai – šiuo atveju dvi moterys? Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – LR Konstitucija) 38 str. 1-2 str. teigiama, kad „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę“. Dar 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime, kilus abejonėms dėl „Valstybinės šeimos politikos koncepcijoje“ (toliau – Koncepcija) pateiktos šeimos sąvokos prieštaravimo Konstitucijai, LR Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad „šeimos ir su ja susijusių santykių teisiniui reguliavimui buvo (ir yra) būdinga tai, kad šeima suprantama plačiau nei vien santuokos pagrindu sudaryta šeima, t. y. teisės aktuose pateikiama kitokio turinio (platesnė) šeimos sąvoka nei įtvirtintoji Koncepcijoje“ (2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas, byla Nr. 21/2008). Iš Konstitucijos 38 str. 1d. kylanti valstybės pareiga, pasak Konstitucinio Teismo, „įstatymais ir kitais teisės aktais taip sureguliuoti šeimos santykius, kad nebūtų sudaroma prielaidų diskriminuoti šeimos santykių dalyvių (kaip antai santuokos neįregistravusių bendrai gyvenančių vyro ir moters, jų vaikų (įvaikių), vieno iš tėvų, auginančio vaiką (įvaikį), ir kt.)“. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas rėmėsi ne tik Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) sprendimais šeimos teisinių santykių reguliavimo srityje, bet ir kai kurių Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybių konstitucinių teismų išaiškinimais dėl kintančios šeimos sąvokos, nebūtinai siejant ją su tėvų ir jų vaikų gyvenimo bendrija, pripažįstant šeimą ir kartu gyvenančius nesusituokusius asmenis. 2019 m. sausio 11 d. nutarime LR Konstitucinis Teismas, spręsdamas klausimą dėl leidimo laikinai gyventi Lietuvoje užsieniečiui šeimos susijungimo pagrindu sudarius tos pačios lyties santuoką, pažymėjo, kad „šios konstitucinės justicijos bylos kontekste <...>, kitaip nei konstitucinė santuokos samprata, konstitucinė šeimos samprata, be kita ko, yra neutrali lyties požiūriu. Pagal Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalis, aiškinamas kartu su Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintu asmenų lygybės principu ir diskriminacijos draudimu, yra saugomos ir ginamos visos šeimos, atitinkančios konstitucinę šeimos sampratą, pagrįstą

nuolatinio ar ilgalaikio pobūdžio šeimos narių santykių turiniu, t. y. grindžiamą šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prierašumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas“ (2019 m. sausio 11 d. nutarimas Nr. KT3-N1/2019, byla Nr. Nr. 16/2016). Minėtos Konstitucijos nuostatos bei Konstitucinio Teismo išaiškinimai rodo, kad šiuolaikinė teisinė šeimos sąvoka gali būti grindžiama ne tik gyvenimo nesusituokus modeliu, bet ir tos pačios lyties asmenų tarpusavio santykiais. Todėl turi būti draudžiama bet kokia diskriminacija primetant konservatyvųjį šeimos modelį, pagrįstą vien tik vyro ir moters santuoka.

Toliau panagrinėkime tėvų teises vaikų atžvilgiu. LR Konstitucijos 38 str. 6 dalyje nurodyta, kad „tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti“. Tėvų sąvoka šiuo atveju nenurodo tėvo ar motinos išskirtinių pareigų – tiesiog nurodo bendrą pareigą tėvams vaikų atžvilgiu neišskiriant lyties. Tai yra labai svarbu šiuo dviejų motinų atveju. Panašus įpareigojimas nustatytas ir LR civilinio kodekso (toliau – CK) 3.155 str. 2 dalyje: „Tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje“. Taip pat ir CK 3.161 str. 2 – 3 d. nurodyta, kad „vaikas turi teisę žinoti savo tėvus, jei tai nekenkia jo interesams ar įstatymai nenumato ko kita. Vaikas turi teisę gyventi kartu su tėvais, būti auklėjamas ir aprūpinamas savo tėvų šeimoje, bendrauti su tėvais...“. LR vaiko teisių apsaugos įstatymo 31 str. nurodyta: „vaiko tėvų teisės ir pareigos yra prigimtinės. Vaiko tėvai turi pirmumo teisę prieš kitus asmenis auginti ir auklėti savo vaikus“.

CK 3.138 str. teigiama, kad „vaiko tėvus patvirtina gimimo įrašas, sudarytas civilinės būklės aktų registravimą reglamentuojančio įstatymo nustatyta tvarka“. CK 3.139 straipsnyje nurodyta, kad gimimo įrašė vaiko motina įrašoma moteris, nurodyta vaiko gimimo pažymėjime, dėl kurios nevyksta abejonių, kad ji pagimdė vaiką. Tad šiuo atveju vaiko motina laikytina tik vaiką pagimdžiusi moteris. Kyla klausimas dėl kitos moters teisinio statuso ir galimybės tapti motina, kuri vaiko nepagimdė, tačiau, pvz., apvaisinimo procesas įvyko apvaisinus jos kiaušialąstę ir perkėlus ją į partnerės gimdą? Civilinis kodeksas aiškiai apibrėžia reikalavimą moteriai tapti vaiko motina - pagimdyti vaiką („dėl kurios nevyksta abejonių“), todėl kitos moters statusas motinystės vaidmens atžvilgiu lieka neaiškus. Moralumo požiūriu reikėtų įvertinti ir tai, ar gimdytoja, analizuojamoje situacijoje (žr. I. Jačiauskas, 2024; V. Miškinis, 2024; Skėrytė, 2024), negalėjo vaikelio pradėti be partnerės intervencijos, o gal tai buvo iš anksto suplanuota turint tikimybę, kad teismas ir partnerę pripažins biologine vaiko motina jei prie vaiko pradėjimo prisidėjo ir kita partnerė (pvz., atliekant kiaušialąstės apvaisinimo procedūrą ir perkeliant ją į partnerės gimdą). Tačiau tai vertinti tampa pakankamai sudėtinga dėl asmens teisės į privatų gyvenimą apsaugos niuansų ir draudimo kištis į šeimos gyvenimą. Remiantis Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymu, kuris „nustato moters pagalbinio apvaisinimo ir vaisingumo išsaugojimo paslaugų teikimo sąlygas, būdus, tvarką, įstatymų nustatyta tvarka santuoką sudariusių asmenų arba registruotos partnerystės sutartį sudariusių asmenų, kurių prašymu atliekamas pagalbinis apvaisinimas, taip pat asmenų, kuriems teikiamos vaisingumo išsaugojimo paslaugos, teises“, tai nėra teisėta². Tačiau niekas negali uždrausti to padaryti užsienio valstybėje. Šiuo atveju, remiantis žiniasklaidos duomenimis, greičiausiai tai buvo atlikta Danijoje, kuri pripažįstama kaip viena iš liberaliausių taikant dirbtinio apvaisinimo procedūras, tokias kaip intracitoplazminė spermos injekcija (ICSI), kiaušialąstės / spermos donorystė ir pan. (Walas). Tokia galimybė suteikiama ir lesbiečių poroms.

LR Vyriausybės 2001 m. lapkričio 26 d. nutarimo Nr. 1400 2 punkte rašoma, kad „pažymėjime nurodomi vaiko motinos asmens duomenys...“ (LR Vyriausybės 2001 m. lapkričio 26 d. nutarimas Nr. 1400 „Dėl Pažymėjimo apie vaiko gimimą išdavimo tvarkos patvirtinimo“). Taigi šios Nutarimo nuostatos leidžia įrašyti tik vieną motiną ir tik tą, kuri vaiką pagimdė: pvz., jei moters, laikančios save vaiko motina, sveikatos būklė po gimdymo nepatikrinta, arba medicinos dokumentuose įrašyta gydytojų konsultacinės

² 2025 m. balandžio 10 d. Nr. KT19-N4/2025 nutarime Konstitucinis Teismas pripažino, kad LR pagalbinio apvaisinimo įstatymo (TAR, 2016-09-19, Nr. 23713) 5 straipsnio 3 dalis tiek, kiek pagal ją teisę gauti pagalbinio apvaisinimo paslaugas turi tik santuoką ar registruotos partnerystės sutartį sudarę asmenys prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsniui, 53 straipsnio 1 daliai.

komisijos išvada, kad moteris, laikanti save vaiko motina, nėra vaiko motina (jeigu komisija nenustato šios moters buvusio nėštumo, gimdymo ar pogimdyminių požymių), pažymėjime vaiko motinos duomenys nenurodomi. Todėl analizuojamo atvejo atžvilgiu lieka neaišku koks įrašas yra vaiko gimimo liudijime antrosios motinos atžvilgiu.

Vaikų teisės tėvų atžvilgiu yra konkretizuojamos LR vaiko teisių apsaugos įstatyme. Remiantis šio Įstatymo 4 str., čia yra įtvirtinti vaiko teisių ir laisvių apsaugos įgyvendinimo principai, kurie nustato, kad tėvai, kiti vaiko atstovai pagal įstatymą, valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos, nevyriausybines organizacijos, kiti fiziniai ir juridiniai asmenys privalo jais vadovautis. Pvz., biologinės šeimos prioriteto principas reikalauja, kad priimant sprendimus ar imantis bet kokių veiksmų, susijusių su vaiku, turi būti atsižvelgiama į vaiko prigimtine teisę augti biologinėje šeimoje ir išsaugoti giminytės ryšius, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams. Todėl šiuo atveju dviejų motinų, kurios buvo pripažintos biologinėmis, galimybės auginti vaiką turi būti gerbiamos. Įstatymo 33 str. 1 d. nustatyta: „Pagrindinis visuomenės institutas, kuriame vaikas gyvena ir kuris užtikrina vaiko apsaugą ir vystymąsi, yra vaiko biologinė šeima“. Tačiau tėvystės ir motinystės papildomumo principas nurodo, kad įgyvendinant vaiko teisių apsaugą, būtų atsižvelgiama į vaiko prigimtinių poreikių turėti tėvą (įtėvį) ir motiną (įmotę). O minėto Įstatymo 7 str. nurodyta, kad „kiekvienas vaikas turi prigimtine teisę turėti tėvą ir motiną“.

Ši teisė aktų analizė rodo, jog vienareikšmiškai teigti, kad Vilniaus miesto apylinkės teismo sprendimas pripažinti vaiko motinomis abi moteris, grindžiant jį tik Lietuvos teisės aktais, teisėtas, negalima. Tačiau toliau panagrinėkime ką gi Europos Žmogaus Teisių Teismas yra nurodęs savo sprendimuose.

2. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų analizė tos pačios lyties asmenų teisės tapti vaiko tėvais kontekste

Šeimos sąvokos aiškinimas plečiamuoju požiūriu EŽTT sprendimuose jau atsispindi nuo 1979 m. byloje *Marckx prieš Belgiją* (Application no. 6833/74), kur tuometinė Komisija pripažino, kad „šeimos gyvenimo“ sąvoka neapsiriboja tik santuoka pagrįstomis šeimomis ir gali apimti kitus *de facto* santykius, tokius, kaip pvz., senelių ir vaikaitių ryšius, nes tokie giminaičiai gali atlikti svarbų vaidmenį šeimos gyvenime.

Panašiai Teismas pasisakė ir *X, Y ir Z prieš Jungtinę Karalystę* (Application no. 21830/93, 1997) translyčių teisių byloje: „gali būti svarbūs keli veiksniai, įskaitant tai, ar pora gyvena kartu, jų santykių trukmę ir tai, ar jie įrodė savo įsipareigojimą vienas kitam susilaukę vaikų arba bet kokiomis kitomis priemonėmis...“. Teismo nuomone pareiškėjas X yra translytis, kuriam atlikta lyties keitimo operacija. Nuo 1979 m. jis gyveno kartu su Y, kaip jos vyras. X dalyvavo visame procese ir visais atžvilgiais veikė kaip Z „tėvas“ nuo pat gimimo. Todėl Teismas manė, kad *de facto* šeimos ryšiai sieja tris pareiškėjus. Tačiau Teismas pabrėžė, kad „valstybė gali pagrįstai būti atsargi keisdama įstatymą, nes gali būti, kad siekiamas pakeitimas gali turėti nepageidaujamų ar nenumatytų pasekmių Z padėtyje esantiems vaikams. Be to, toks pakeitimas gali turėti įtakos kitoms šeimos teisės sritims. Pavyzdžiui, įstatymas gali būti kritikuojamas dėl nenuoseklumo, jei translyčiui iš moters į vyrą būtų suteikta galimybė tapti „tėvu“, o kitais teisiniais tikslais jis būtų traktuojamas kaip vyras, galintis sudaryti santuoką su moterimi“. Todėl Teismas nepritarė pareiškėjų požiūriui, kad vaikas Z gali turėti įvairių socialinių ar vystymosi sunkumų, neįrašant pareiškėjo X vaiko Z tėvu. Pasak Teismo, nepaisant teisinių apribojimų, pareiškėjas gali vykdyti tėvo funkcijas socialine prasme, užtikrindamas emocinę ir finansinę paramą vaikui. Be to, Jungtinėje Karalystėje gimimo liudijimas nėra dažnai naudojamas tapatybės nustatymui, todėl jo sudarymo ypatumai neturėtų daryti reikšmingo poveikio vaiko gerovei. Atsižvelgdamas į tai, kad translyčių asmenų teisinis pripažinimas kelia sudėtingus socialinius ir teisinius klausimus, dėl kurių valstybėms narėms nėra privalomas vieningas požiūris, Teismas nusprendė, jog atsakovės valstybė neprivalo oficialiai pripažinti pareiškėjo tėvu, todėl Konvencijos 8 straipsnis nebuvo pažeistas.

2013 m. sprendime *X ir kiti prieš Austriją* (Application no. 19010/07) Teismas nusprendė, kad Austrijos atsisakymas leisti tos pačios lyties porai įvaikinti vaiką pažeidė Konvencijos 8 straipsnį (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) kartu su 14 straipsniu (diskriminacijos draudimas). Austrijos teismai atmetė pareiškėjų ieškinį dėl teisinės galimybės nebuvimo įsivaikinti biologinės motinos partnerei, teigdami, kad, pvz., „nepilnamečio vaiko įvaikinimas iš esmės skirtas sukurti santykius, panašius į egzistuojančius tarp biologinių tėvų ir jų vaikų. Iš šios bylos medžiagos matyti, kad biologinis tėvas nuolat bendrauja su savo vaiku, todėl vaikas palaiko prasmingus santykius su abiem savo priešingos lyties tėvais. Tačiau tokiomis aplinkybėmis, leidžiant vaiką įvaikinti, nereikia pakeisti vieno iš biologinių tėvų kito iš tėvų tos pačios lyties partneriu“. EŽTT pripažino plačias valstybių narių teises priimant sprendimus dėl homoseksualių porų įsivaikinimo galimybių, ir pakartojo ankstesnius savo sprendimus (*Frettė prieš Prancūziją* (Nr. 36515/97, EŽTK 2002-I). Tačiau, pasak Teismo, „ši vertinimo laisvė neturėtų būti aiškinama kaip suteikianti valstybėms *carte blanche* naudotis savavališka valdžia“. Teismas santykius tarp trijų pareiškėjų šioje byloje prilygino „šeimos gyvenimui“, kadangi pirmasis ir trečiasis ieškovai sudaro stabilią tos pačios lyties porą, nes daug metų gyvena kartu, o antrasis pareiškėjas dalijasi savo būstu. Jo motina ir jos sugyventinis rūpinasi vaiku kartu. Prisimindamas ir ankstesnę bylą (*E. B. prieš Prancūziją*, Nr. 43546/02, 2008), kurioje pareiškėjo seksualinė orientacija turėjo lemiamą reikšmę draudimui įsivaikinti, ir kurioje Teismas įžvelgė diskriminaciją, analizuojamos bylos kontekste pažymėjo, kad „Konvencijos 14 straipsnis, skaitomas kartu su 8 straipsniu, nebuvo pažeistas, kai pareiškėjų padėtis lyginama su susituokusios poros, kurioje vienas sutuoktinis nori įvaikinti kito sutuoktinio vaiką, situacija“. Teismas pripažino, kad jei pirmasis ir trečiasis pareiškėjai būtų nesusituokę skirtingų lyčių pora, nacionaliniai teismai iš esmės nebūtų galėję atmesti prašymo įvaikinti ir būtų privalėję nagrinėti ar įvaikinimas atitiko antrojo pareiškėjo interesus pagal Austrijos civilinį kodeksą. Teismas konstatavo, „kad pareiškėjai ir nesusituokusi skirtingos lyties pora, kurioje vienas partneris siekė įvaikinti kito partnerio vaiką, buvo traktuojami skirtingai. Šis skirtumas buvo neatsiejamai susijęs su tuo, kad pirmasis ir trečiasis pareiškėjai sudarė tos pačios lyties asmenų porą, taigi buvo pagrįstas jų seksualine orientacija“. EŽTT ir vėl pakartojo ankstesnėse bylose šeimos sampratos evoliucijos ir proporcingumo principo (kad pasirinktos priemonės būtų tinkamos tikslui pasiekti) taikymo svarbą, nurodydamas, kad Austrijos vyriausybė nepateikė jokių konkrečių argumentų, mokslinių tyrimų ar kitų įrodymų, patvirtinančių, kad šeima, turinti du tos pačios lyties tėvus, jokių būdu negali tinkamai patenkinti vaiko poreikių. Priešingai, ji pripažino, kad asmeniniu požiūriu tos pačios lyties poros gali būti tokios pat tinkamos arba netinkamos, kaip ir skirtingos lyties poros, kai reikia įvaikinti vaikus. Galiausiai Teismas konstatavo, jog Vyriausybė neįrodė, kad įvaikinimo galimybės suteikimo nesusituokusiems tik skirtingų lyčių porai, buvo būtinas šeimos apsaugai tradicine prasme arba vaiko interesams ginti, ir pabrėžė, kad „ši byla nėra susijusi su klausimu, ar pareiškėjų prašymas įvaikinti turėjo būti tenkinamas atsižvelgiant į bylos aplinkybes. Tai susiję su klausimu, ar pareiškėjai buvo diskriminuojami dėl to, kad teismai neturėjo galimybės kaip nors prasmingai patikrinti, ar prašomas įvaikinimas atitinka antrojo pareiškėjo interesus, atsižvelgiant į tai, kad bet kuriuo atveju tai buvo teisiškai neįmanoma.“ Šis Teismo sprendimas aiškiai parodė, kad tos pačios lyties poros negali būti diskriminuojamos dėl galimybių apribojimo įsivaikinant. Todėl šį sprendimą besąlygiškai galime įvardyti kaip reikšmingiausią Lietuvos dviejų mamų teisių vaiko atžvilgiu atvejo kontekste.

Svarbu paminėti vieną iš naujausių EŽTT bylų *H. W. prieš Prancūziją* (Application no. 13805/21, 2025), kuri parodo, kad šeimos samprata ir abipusiai išpariegojimai santuokoje transformuojasi: jei vienas iš pagrindinių šeimos tikslų buvo neatsiejamas nuo lytinių santykių kaip sutuoktinių pareigos – tai dabar Teismas nusprendė, kad moters atsisakymas turėti lytinių santykių su vyru neturėtų būti laikomas santuokos nutraukimo priežastimi, pabrėždamas sutikimo, seksualinės laisvės ir kūno autonomijos santuokoje svarbą, ir primindamas, kad bet koks seksualinis veiksmas be sutikimo yra seksualinio smurto forma.

Išvados

1. Teismas, analizuojamos bylos kontekste, priimdamas tokį sprendimą, greičiausiai vadovavosi faktinėmis aplinkybėmis – kad abi moterys faktiškai augina vaiką (ir jas su vaiku sieja biologiniai ryšiai) bei atlieka motinos vaidmenį. Kita vertus, tai gali kelti tam tikrų klausimų dėl įstatymo taikymo ir aiškinimo ribų: ar teismas nepakeitė įstatymo esmės, suteikdamas teisę, kurios įstatymų leidėjas dar nėra įtvirtinęs, nes vaiko motina yra laikoma ta, kuri vaiką pagimdė? Ši byla atskleidžia esminę spragą – Lietuvos įstatymuose nėra reglamentavimo dėl tos pačios lyties porų ir jų teisinių santykių su savo vaikais. Kol įstatymų leidėjas to nenustatys, teismai turi spręsti sudėtingas moralines ir teisines dilemas, o pareiškėjai – gudrauti ir kovoti už savo bei vaikų teises. Laikantis prioritetinio vaiko teisių principo, įstatymų leidėjas turėtų reaguoti į realų visuomenės poreikį ir užtikrinti vaiko teises, nepaisant jo tėvų seksualinės orientacijos. Tai yra ne tik teisinis, bet ir vertybinis klausimas – ar Lietuva pasirengusi išplėsti šeimos sąvoką taip, kad ji atitiktų šiuolaikinę realybę?
2. Remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų praktika, valstybės narės turėtų pripažinti ir netradicinius šeimos modelius, kadangi diskriminacija dėl lytinės tapatybės ar seksualinės orientacijos šeimos kontekste yra pripažįstama kaip Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos pažeidimas. Teismas savo sprendimuose pažymėjo šeimos sampratos evoliucijos ir proporcingumo principo (kad pasirinktos priemonės būtų tinkamos tikslui pasiekti) taikymo svarbą, pripažįstant, kad tos pačios lyties poros įsivaikinant gali būti tokios pat tinkamos arba netinkamos, kaip ir skirtingos lyties poros. Ši Teismo praktika yra reikšminga Lietuvoje vykstančių diskusijų dėl vienos lyties tėvų teisių bei šeimos įvairovės pripažinimo kontekste.

Literatūros sąrašas

1. Barkodar J. H. (2016). Gay Marriage Is Legalized, Now What: Discriminatory Adoption Regulations Notes. *Southern California Review of Law and Social Justice*, 26 S. C, 131-153. <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/scws26&i=149>. (Straipsnis moksliniame žurnale).
2. Bracken, L. (2020). *Same-Sex Parenting and the Best Interests Principle*. Cambridge University Press.
3. Case of H. W. V. France, (Application no. 13805/21). Prieiga per internetą: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-240199>.
4. Case of Marckx V. Belgium (Application no. 6833/74). Prieiga per internetą: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57534>.
5. Case of X And Others V. Austria, (Application no. 19010/07). Prieiga per internetą: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-116735>.
6. Case of X, Y And Z V. The United Kingdom (Application no. 21830/93). Prieiga per internetą: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58032>.
7. Hazeldean, S. (2022). Illegitimate Parents. *UC Davis Law Review*, Vol. 55, Issue 3. *Heinonline*. <https://lawreview.law.ucdavis.edu/archives/55/3/illegitimate-parents>. (Straipsnis moksliniame žurnale).
8. Jačiauskas I., “Dvi vaiko mamos: ekspertai paaiškino, kuo svarbus šis istorinis sprendimas”, *15 min*, 2024-12-06. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/dvi-vaiko-mamos-ekspertai-paaiskino-kuo-svarbus-sis-istorinis-teismo-sprendimas-56-2356306>. (Internetinis tinklalapis).
9. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Žin. 2000, Nr. 74-2262; Žin. 2000, Nr.77-0; Žin. 2000, Nr.80-0; Žin. 2000, Nr.82-0, i. k. 1001010ISTAI-1864.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos aidas 1992, Nr. 220-0; Žin. 1992, Nr.33-1014, i. k. 0921010KONSRG922324.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas, byla Nr. 21/2008, “Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai”. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta159/content>.

12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas Nr. KT3-N1/2019, byla Nr. Nr. 16/2016 “Dėl leidimo laikinai gyventi Lietuvoje užsieniečiui šeimos susijungimo pagrindu”. Prieiga per internetą: <<https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1898/content>>.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2025 m. balandžio 10 d. nutarimas Nr. KT19-N4/2025, byla Nr. 9/2024-10/2024 “Dėl Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai”. Prieiga per internetą: <<https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta3118/content>>.
14. Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymas, TAR, 2016-09-19, Nr. 23713.
15. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, Nr. XIII-643, 2017-09-28, paskelbta TAR 2017-10-10, i. k. 2017-16087.
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. lapkričio 26 d. nutarimas Nr. 1400 “Dėl Pažymėjimo apie vaiko gimimą išdavimo tvarkos patvirtinimo”. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.154846/asr>>.
17. Limantė, A. (2019). Stiprėjantis tos pačios lyties asmenų šeiminių santykių teisinis pripažinimas Europoje. ISSN 2351-6364 (online). *Teisės problemos*, Nr. 1(97). https://teise.org/wp-content/uploads/2019/07/Limante_2019_1.pdf?utm_source=chatgpt.com. (Straipsnis moksliniame žurnale).
18. Maggiore, D. J. (Sudarytoja) (2021). *Lesbians & Child Custody*. New York, Routledge.
19. Miškinis V., “Teismas apie istorinį sprendimą dėl dviejų mamų: biologinė motinystė nustatyta įrodymais“, *Delfi*, 2024-12-18. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/teismas-apie-istorini-sprendima-del-dvieju-mamu-biologine-motinyste-nustatyta-irodymais-120073177>>. (Internetinis tinklalapis).
20. Montanari Vergallo G. (2019). The transforming family: Heterologous fertilization and the new expressions of family relationships in Italian jurisprudence and European Court of Human Rights rulings. *Medical Law International*, Volume 19, Issue 4, 1-16. *Sage Journals*. https://iris.uniroma1.it/bitstream/11573/1484535/1/Montanari%20Vergallo_Transforming-family_2019.pdf. (Straipsnis moksliniame žurnale).
21. Skėrytė J. (2024). Pirmą kartą Lietuvoje vaikas turi dvi mamas: paaiškino, ką reiškia toks teismo sprendimas, *Delfi*, 2024-12-06. Prieiga per internetą: <https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/pirma-karta-lietuvoje-vaikas-turi-dvi-mamas-paaiskino-ka-reiskia-toks-teismo-sprendimas-1203036>. (Internetinis tinklalapis).
22. Šumskaitė, L. (2014). Jaunų homoseksualių ir biseksualių vyrų prokreaciniai lūkesčiai Lietuvoje. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*, 3, 57-76. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=255674>. (Straipsnis moksliniame žurnale).
23. Walas, D. *IVF Denmark*. Prieiga per internetą: <https://www.fertilityclinicsabroad.com/ivf-abroad/ivf-denmark/>. (Internetinis tinklalapis).

LEGAL CHANGE IN THE CONCEPT OF FAMILY AND THE RIGHT OF A CHILD TO HAVE TWO MOTHERS: ANALYSIS OF THE LITHUANIAN CASE

Daiva Petrėnaitė

*Utenos kolegija Higher Education Institution,
7 Maironio str., Utena*

Summary

Changes in the concept of family are reflected not only in society but also influence certain legal decisions. The effective decision of the District Court of Vilnius City of December 6, 2024, by which two women living together were recognized as the mothers of their child, raised many discussions and doubts in the media regarding the legality of this Court's decision. Therefore, the article analyzes the transformation of the concept of family in Lithuanian law, searching for arguments that support or deny the legal possibilities of a child having two parents of the same sex, taking into account the practice of the European Court of Human Rights. An analysis of Lithuanian legal acts allows us to doubt the legality of such a court decision; however, in the context of the practice of the European Court of Human Rights, the importance of applying the principle of evolution of the concept of family and proportionality (so that the chosen means are appropriate to achieve the goal) can negate such doubts, recognizing that same-sex couples may be as suitable or unsuitable for adoption as different-sex couples.

Key words: discrimination, childbirth, mother, family, parental rights, child rights.